

کردهی ناولینان و ناولینانوه له دونیابینی تاکی کورددا

ئومید بهرزان برزو^۱

^۱بهشی زمانی کوردی، کۆلیژی پهروهدهی بنههت، زانکۆی گهرمیان، کهلار، ههڕیمی کوردستان، عێراق

Corresponding author's e-mail: omed.barzan@garmian.edu.krd

پوختهی توێژینهوهکه:

ئه‌م لیکۆلینهوهیه به‌ناونیشانی (کردهی ناولینان و ناولینانوه له دونیابینی تاکی کورددا)، که باس له ناولینان ده‌کات وه‌کو دیارده‌و پرۆسه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی هه‌ر کۆمه‌لگایه‌ک، ئه‌م پرۆسه‌یه‌ به‌شێکی سه‌ره‌کییه له زمانداو زمانیش ئاونه‌ی تێروانینه‌کانی کۆمه‌له‌و بیرو بۆچوونه‌کانی کۆمه‌ل تێیدا رهنگه‌ده‌اته‌وه، ناولینان دیارده‌یه‌کی ته‌واو کۆمه‌لایه‌تییه‌و هه‌موو پرنسیپه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی وه‌کو (ئاینی، سیاسی، رۆشنییری، نیشتیمانه‌په‌روه‌ری، ئه‌ده‌بی، که‌لتوری، هونه‌ری،...تد) کاریگه‌رییان له‌سه‌ر هه‌ر تاکێک ده‌بێت، که کردهی ناولینان ئه‌نجامبه‌دات، ناو وه‌ک پرۆسه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی یه‌کێکه له‌ که‌تیگۆرییه‌ گرنه‌گه‌کانی پیکهاته‌ی ئاوه‌زی مرۆف، هه‌ر بۆیه مرۆفه‌کان بۆ ناسینه‌وه‌ی شته‌کانی ده‌وره‌به‌ر و جیاکردنه‌وه‌یان له‌ سه‌ره‌تاکانی ژیا‌نی مرۆفایه‌تی و فیرونی زمانه‌وه، په‌نایان برده‌وته به‌ر وینه‌کردنی شته‌کان، پاشان له‌ قۆناغێکی تردا ناویان له‌ شته‌کانی ده‌وره‌به‌ریان ناوه، هه‌روه‌ها باس له‌ دونیابینی تاکی کورد ده‌کات له‌ ناولینانوه‌ی هه‌مو شته‌کانی ده‌وره‌به‌رمان له‌ رینگه‌ی کاریگه‌ری به‌رکه‌وتنی هه‌سته‌کانه‌وه، چونکه ناولینان و ناولینانوه کاریگه‌رییان له‌سه‌ر لایه‌نی ئه‌ری و نه‌ریی ده‌رونی تاک هه‌یه، واته ئه‌گه‌ر ناوه‌که ناویکی شیاو‌بیت و واتایه‌کی جوان و باشی هه‌بیت، دیاره کاریگه‌رییه‌کی باشی ده‌بێت و به‌پێچه‌وانه‌وه هه‌ندیک جاریش واتای ناوه‌که سیفاتیکه‌یان وه‌سفیکه‌ له‌گه‌ڵ ئه‌و که‌سه‌یان شته‌ ناگونجیت، که هه‌لگری ئه‌و ناوه‌یه، ئه‌مه‌ش واده‌کات، که ناولینان یان دوباره ناولینانوه‌یان کاریگه‌ری به‌سه‌ر ده‌رونی مرۆفه‌وه هه‌بیت، جا ئه‌و کاریگه‌ریانه ئه‌ریی بن، یان نه‌ریی بن.

کلپه‌وشه‌کان: ئه‌نترۆپۆنیم، ناولینان، ناولینانوه، دونیابینی.

گۆفاری زانکۆی هه‌له‌بجه: گۆفاریکی زانستی ئه‌کادیمییه زانکۆی هه‌له‌بجه ده‌ری ده‌کات	
به‌رگ	ه‌ ژماره ٢ سالی (٢٠٢٠)
رینگه‌وته‌کان	رینگه‌وتی وه‌رگرتن: ٢٠١٩/١٢/٢٢ رینگه‌وتی په‌سه‌ندکردن: ٢٠٢٠/٢/٣ رینگه‌وتی بلا‌وکردنه‌وه: ٢٠٢٠/٦/٣٠
ئیمه‌یلی توێژه‌ر	farhad.qadir@garmian.edu.krd
مافی چاپ و بلا‌وکردنه‌وه	© ٢٠٢٠ پ.ی.د. ئومید بهرزان برزو، گه‌یشتن به‌م توێژینه‌وه‌یه کراوه‌یه له‌ژێر په‌زنامه‌ندی CCBY-NC_ND 4.0

Abstract

This study entitled "The process of naming and renaming in the view point of Kurdish individual" that tackles naming as a phenomenon and social process in any society. This process is a major part in language and language reflects the view point of and ideology of society. Naming is a considered as a fully social process and all social principles such as; religious, political, educational, nationalist, cultural, artistic... etc. will affect every individual in the society in the process of naming. Name as a social process, is one of the important categories of the human's intonation and pronunciation component. For that reason, in order to recognize things around them and distinguishing from the beginning of human's life as well as learning languages, humans depended on drawing things and then moving to another level which is naming them. In addition to that, this study talks about the view point of Kurdish individual in renaming most of the things around us through the effect of the conflict of senses since naming and renaming affect the positive and negative sides of an individual. In the other words, if the name was an appropriate one and has a good and attractive meaning, it will obviously have a positive effect. In contrast, sometimes the meaning of the name would be an attitude or praise that is not matching the person or thing that the name belongs to. This will lead to the idea that naming and renaming has either a positive or negative psychological effect on the individual person.

پیشگی:

ئەم لیکۆلینە وەبە بەناویشانی (کردهی ناولینان و ناولینانەو لە دونیایینی تاکی کورددا)یە، که دەچیتە چوارچێوەی زمانەوانی کارەکی و بەتایبەتی زمانەوانی کۆمەلایەتی، چونکه ناولینان وەکو دیاردەو پرۆسەیه کی کۆمەلایەتی هەر کۆمەلاییک دادەنریت، هەر وەها ئەم پرۆسەیه بەشیکێ سەرەکییە لە زماندا و زمانیش ئاوێنە تێروانینەکانی کۆمەلەو بیروبۆچونەکانی کۆمەلە تێیدا رەنگدەداتەو، بۆیه ناولینان دیاردەیه کی تەواو کۆمەلایەتییه و هەمو پرۆسەیه کۆمەلایەتییه کانێ وەکو (ئایینی، سیاسی، رۆشنییری، نیشتمانیپەروری، ئەدەبی، کەلتوری، هونەری،...تد) کاریگەرییان لەسەر هەر تاکیک دەبیت، که کردە ناولینان ئەنجامدات، لە لایەکی تریشەو کات کاریگەری زۆری لەسەر ئەنجامدانی پرۆسە که دەبیت، چونکه فۆرم و ناوەرۆکی ناوکان بەیگی گۆرانکارییه کان دەگۆرین و ئاستی هوشیاری تاکیش لەگەڵ گۆرانکارییه کانێ زەمەندا دەگۆریت، ئەوێ توێژینەو که ئەیهوێ ئەنجامی بدات، سەبارەت بە دونیایینی تاکی کوردە لە ناولینان و ناولینانەو هەمو شتەکانێ دەوروبەرمان لە رینگە کاریگەری بەرکەوتنی هەستەکانەو، چونکه ناولینان و ناولینانەو کاریگەرییان لەسەر دەرونی تاک هەیه، بەوێ کاریگەری لەسەر هەستی مەروڤ دروستدەکن، بەتایبەتی ئەو ناوانە کی و اتای ئەرپینی یان نەرپینی دەگەیهنن، بیگومان هەستیش ساکارترین کردە دەرونییه، که ئەنجامی کارتیکردنی چەند شتیک یان چەند دیاردە و روداوێکی کاریگەری لەسەر دەرونی مەروڤ دروستدەکن، واتە زۆرجار یەکیک لە سیفات و نیشانەکانێ ئەو شتە کی تاک دەیهوێت ناوی لێبنیتەو، لە جیهانی دەوروبەریدا هەیهو بەر یەکیک لە هەستەکانێ دەکەوێت و لەو رینگەیهو دەیناسیتەو، بۆ نمونە ناوی (ئوتومبیل، مۆبایل، تاسە، قوماش،...تد)، یان هەندیکجار لە رینگە رەنگەو یان شیوێ شتە کهو یان دەنگە کهی ناوی لێدەنریتەو، که لە درێژە توێژینەو کهدا نمونەکان بە شیکارییهو دەخرنەرۆ، ئەمەش ئەو دەگەیهنیت، که مەروڤ توانای ئەوێ هەیه، ناو لە هەمو شتەکانێ دەوروبەری بنیتەو، تەنانەت ناو لەو کەرەستانەش بنیتەو، که لە زمانەکانێ ترەو بە چەندین هۆکاری جیاوازی وەک تەکنەلۆجیا و هونەری و ئەدەبی و ئایینی و...تد هاتونەتە نێو زمانی کوردییهو و بەپێچەوانەیشەو زۆرجار ئەو ناوانە کاریگەری راستەوخۆیان لەسەر پرۆسە ناوان لە زمانی کوردیدا هەبوو، بەلام ئەوێ لێردا باسی لێو دەکریت، ئەو تاکە کی پرۆسە که ئەنجامدات لە ژێر هەژمونی کام لەو پرنسپیانەدا، که کاریگەری تەواو لەسەر هزرۆ بیرکردنەو تاکی کورد دادەنێن، هەر کۆمەلاییکیش

به تىپه رېبونی کات قوناغه کانی ژيانی گه شه ده کات و گورانی به سهردا دیت، بنگومان ئەم گورانکارى به ش ناولینان ده گرتیه وه، بویه داتاگان له ناخوتی ئیستای تاکه کانی کومه ئی کوردییه وه وه رگراون و په سنکراون، واته میتودی لیکۆلینه وه که به پى تیوری په سنییه. گرنگی توئینه وه که له وه دایه، له لایه که وه ههردو پرۆسه ناولینان و ناولینانه وه پیکه وه گرتیه دات له لیکۆلینه وه زمانه وانى کومه لایه تی و هۆکاره کانی پشت ئەم دو پرۆسه یه لای تاکى کورد، له لایه کی تریشه وه داتا و نمونه کان له ئیستای زمانى کومه ئی کوردییه وه وه رگراون، که نه خراونه ته بهر باس و لیکۆلینه وه.

توئینه وه که له حهوت پار پیکهاتوه، پارى یه کهم باس له تیوری کرده ناولینان، پارى دوهم باس له هۆکاره کانی ناولینان و ناولینانه وه له سهه تاکى کورد، پارى سنییه باس له کاریگه ریه کانی ناولینان و ناولینانه وه، پارى چوارهم باس له ناولینان و ناولینانه وه له کومه ئی کوردیدا، پارى پینجهم باس له ناولینان له نیوان نه وه کۆن و نویدا، پارى شه شه م باس له ناولینانه وه کورتکردنه وه (بچوکرده وه) ی ناو، کۆتاپار و پارى حهوتهم باس له ناولینانه وه و تابۆ ده کات.

(۱) تیوری کرده ناولینان:

ناو وه که پرۆسه یه کی کومه لایه تی یه کیکه له که تیگۆریه گرنه کانی پیکهاته ی ئاوه زی مرۆف، هه ر بویه مرۆفه کان بۆ ناسینه وه ی شته کانی ده ور بهر و جیا کردنه وه یان له سه ره تاکانی ژيانی مرۆفایه تی و فیرونی زمانه وه، په نایان برده ته بهر وینه کردنی شته کان، پاشان له قوناغی تردا نایان له شته کانی ده ور بهر یان ناوه، بۆ نه وه ی به وه ی ئەو ناوه وه شته کان بناسنه وه و جیا یان بکه نه وه، به و پینه ش (ناو و ناولینان ئامێرکێکه بۆ ناساندنی شوناسی مرۆفه کان و به به شیک له که لتوری کومه لگان دادنه ریت، ئەم دیارده یه له نیوان هه مو تاکه کانی سه رانه رى جیهان و ته نانه ت له و کومه لگایه ی که به شیوه یه کی زۆر سه ره تاپی ژيان به سه ر ده بن، بونی هه بووه و هه یه) (یونس دانش و علی اکبر قربانی، ۱۳۹۶: ۸۷)، هه ر بویه (هه مو شته کانی سه ر روی زه وی ناویان لێنراوه، هه ر له بابته کانی سه ر وشت و دیارده و شته فیزیکی و نافیزیکیه کانه وه تا ده گاته ناوی تایبه تی مرۆف، که زا راوه ی "ئه ترۆپۆنیم" ی بۆ به کار ده ی نریت) (محمد فاروق عمر، ۱۹۹۰: ۱۶۱). به م پینه مرۆف هه ر له زووه وه ناوی له شته کانی ده ور بهر ی خۆی ناوه و ناوانی وه که پتویستییه کی ژيان پیره و کردوه، به م شیوه هه مو شته کان له ده ور بهر ی مرۆف ناویان لێنراوه و پۆلێنکراون به مه به سته جیا کردنه وه یان له گه ل ره گه زه کانی هاوشانی خۆی، هه ر له بابته کانی سه ر وشت و دیارده و شته فیزیکی و نافیزیکیه کانه وه تا ده گاته ناوی مرۆف، هه ره ها هه ر ناویک هیمایه بۆ شتیکی، واته هه ر ناویک به رامبه ر به ناولیناویک ده وه ستیت، به م پینه ش ((شیوازی ناولینان بریتییه له و تایبه تمه ندییه که به پشتبه ستن به و تایبه تمه ندییه، ئەو ناوه له جیگایه ک یان که سیک یان شتیکیه وه ده نیت، له وانیه ئەو تایبه تمه ندییه حه قیقی یان نزیک له حه قیقییه وه بیته)) (محهمد ره زا باتنی، ۲۰۱۲: ۱۱۷)، ئەمه ش ده مانگه یه نیت به و واتایه ی که (زمان وه کو سیسته مکی هیمای به گواستنه وه ی و اتا به دروستکردن و پاراستن و به هیزکردن و لاواز و له ناو بردنی په یوه ندییه کان له نیوان مرۆفه کان خه ریک ده بیت، ته نانه ت لایز (۱۹۷۷) پپی وایه، ئەو واتایانه ی که له رینگای زمانه وه ده گوازی نه وه سى ده سته ن: واتای په سنی، واتای ده رخه رى، واتای کومه لایه تی. له م نیوه نده دا ناولینان وه کو دیارده یه کی زمانى خۆی به جوړیکی ئەم واتایانه ده گوازیته وه، هه رچه نده له وانیه له هه ر ناویک یه کیک له م واتایانه زیاتر به رجه سته بیت، یان له هه ر سه رده مێک یه کیک له واتاکان له به رتر دابنریت و واتاکانی تر و لایه نه کانی تری ناو کالتر بېیت و قسه پیکه رانی زمانیک به ره وه له لێژاردنی ئەو ناوانه ی ده رخه رى ئەو واتایه یه ببات) (محمد تقی طیب و بتول علی نژاد، ۱۳۸۲: ۲۳).

هه ره وه ک پینتر ئاماژه ی پیکراوه، ناو په یوه ندی راسته وخۆی به خودی شته کانه وه نییه، ته نها ئاماژه یه بۆ ئەو فورمه ی له ئاوه زی تاکدا هه یه، واته مرۆف له و کومه له ی تیایدا ده ژى، به ریکه وتن ناو بۆ شته کانی ده ور بهر ی داده نیت، ئەو ناوه کاتیک هه لگری نرخ و به هایه، که واتا بگه یه نیت، بۆ نه وه ی کرده ی له یه کتر گه یشتن له نیوان به کاره ی نه رانی ناوه که دا روبات. لیره وه ئەوه ده رده که ویت، که مرۆف وه ک یه کیک له گرنترین چالاکیه کانی بیر له ده ور بهر ی ده کاته وه وه لām بۆ پرسیا ره کانی خۆی به ده سته دخت، له دیارترین پرسیا ره کانیش ناوانی که ره سته کان به وشه، واته وشه به شداریکردنی به رچاو له پرۆسه ی ناولیناندا ده بینیت، چونکه ((به وشه ناو له شتی کۆنکریتی و چه مکی ئەبستراکتی ده نریت، هه لچون و په سته بون و ئیراده و ئاره زوی مرۆف و که تیگۆریه گشتیکانی په یوه ندییه ژيانیکان ده رده بریت)) (فاروق عومه ر

سدیق، (۲۰۱۱: ۱۳).

ههروهه (پروژهی ناونان له زمانهوانی فلهسهفیدا جیگه‌ی خو‌ی بۆ دیاریکراوه‌و به‌گرنگیه‌وه ته‌ماشای کراوه، چونکه ناونان یه‌کیکه له رینگه‌گرنکه‌کانی گواستنه‌وه‌ی بیر بۆ ناو زمان)) (هیژا که‌مال محمه‌د، ۲۰۱۷: ۲۶)، هه‌ر ئه‌مه‌ش وایکردوه، له‌کۆنه‌وه ئه‌م پروژه‌یه بخریته‌ به‌ر باس و خواستی لیکۆله‌رانه‌وه، سه‌ره‌تای ئه‌م تیورییه‌ش ده‌گه‌ریته‌وه بۆ سه‌رده‌می (ئه‌فلاتۆن)، که‌ پیتی وابو، هه‌ر وشه‌یه‌ک یان هیمایه‌ک له‌ زماندا به‌رانبه‌ر به‌ شتیکیه‌ له‌ جیهانی ده‌ره‌وه‌دا (ده‌ره‌وه‌ی زمان)، بۆیه‌ جیهانی به‌سه‌ر جیهانی سروشت (واقیع) و جیهانی ئه‌ودیه‌و سروشت (خه‌یالی) دابه‌شکردبو، بۆ نمونه‌ ئیمه‌ له‌ جیهانی سروشتدا ئاژه‌لیک یان ته‌نیکمان هه‌یه، هیمایه‌کی یان ناویکی بۆ داده‌نێن، بۆ ئه‌وه‌ی بیناسینه‌وه‌و له‌ شتیکی تر جیا‌بکه‌ینه‌وه، که‌واته‌ به‌رای ئه‌فلاتۆن هه‌مو وشه‌یه‌ک له‌ به‌رانبه‌ر خویدا ته‌نیک داگیرده‌کات، که‌ له‌ جیهانی سروشتدا‌یه، به‌لام له‌ زماندا چه‌ندین ناومان هه‌یه، که‌ له‌ سروشتدا هه‌یچ ته‌نیک یان به‌رانبه‌ر نییه‌ و هه‌یچ قه‌باره‌یه‌کی داگیرنه‌کردوه، وه‌ک ناوی واتای و چه‌ندین چه‌مک و ئاوه‌لناو و... تده‌، وه‌ک (برایه‌تی، ئازادی، به‌هه‌یز،... تده‌)، به‌لام (دی سو‌سیر)ش سه‌باره‌ت به‌ هیمای زمانی ده‌لێت: (هیمای دو دیوی هه‌یه (فۆرم و واتا)، فۆرم زانیکی ده‌رونیه‌ بۆ وشه‌یه‌کی ده‌نگی، واتاش ویتیه‌کی ده‌نگیه‌ به‌ فۆرم به‌سه‌راوه‌ته‌وه، په‌یوه‌ندی نیوانیان له‌خۆه‌یه و کۆمه‌ل له‌سه‌ری ریککه‌وتون.

سه‌باره‌ت به‌ په‌یوه‌ندی ناو و ناولینراو بیروبو‌چونی زۆر خراوه‌ته‌پرو، به‌وه‌گه‌یشتون، که‌ په‌یوه‌ندی له‌ نیوان ناو و ناولینراودا نییه، به‌لام ئه‌وه‌ی مه‌به‌ستی لیکۆلینه‌وه‌که‌یه ناوه‌ تایه‌تییه‌که‌نه، که‌ به‌هه‌مان شیوه‌ له‌ ناوه‌کانی مرۆفیشدا به‌دیده‌کریت، نه‌بونی په‌یوه‌ندی له‌ نیوان ناو و ناولینراو له‌ ناوی مرۆفیشدا به‌رچاوده‌که‌وتیت، بۆ نمونه‌: ناوه‌کانی (/جوان/، /زیره‌ک/، /هه‌یم/، /قاره‌مان/، /پوخۆش/،... تده‌)، مه‌رج نییه، ئه‌و که‌سه‌ی ئه‌و ناوانه‌یان لێنراوه، هه‌لگری سیفات و واتای ناوه‌که‌ بن، واته‌ مه‌رج نییه، /جوان/ بن، /زیره‌ک/ بن، یان /هه‌یم/ بن، که‌واته‌ ئه‌و ناوانه‌ هه‌روه‌ک له‌ سه‌ره‌تاوه‌ باسه‌مانکردن، ته‌نها (ئاماره‌یه‌ بۆ ئه‌و که‌سه‌ یان ئه‌و شته‌و بۆ جیا‌کردنه‌وه‌یان له‌ که‌سه‌کان یان شته‌کانی تر) (John M. Anderson, ۲۰۰۷: ۴۸).

لێرده‌ا بۆ ده‌وله‌مه‌ندکرنی باسه‌که، توێژینه‌وه‌که‌ سه‌رنجتان راده‌کیشیت سه‌باره‌ت به‌ رۆلی ئیدیۆمه‌کان و فریزه‌ قایمکراوه‌کانی زمان، چونکه ئیدیۆمه‌کان وه‌کو که‌ره‌سته‌یه‌کی فه‌ره‌هنگی مامه‌له‌یان له‌ گه‌لدا ده‌کریت و ده‌چنه‌ فه‌ره‌هنگه‌وه، سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ش به‌مه‌به‌ستی گه‌یاندنی واتایه‌کی دیاریکراو، ده‌رپاوێک به‌رانبه‌ر به‌ که‌سه‌یک ده‌رده‌بیریت، به‌واتای ئه‌وه‌ی توانای ناوانی که‌س یان حاله‌تی هه‌یه، له‌ زماندا به‌هۆی ئه‌م ده‌رپاوه‌وه‌ ده‌توانریت که‌سه‌یکی دیاریکراو بناسریته‌وه‌ یان له‌ کۆمه‌لدا جیا‌بکریته‌وه، بۆ نمونه‌ (/که‌له‌ره‌ق/، /قسه‌زل/، /ده‌مه‌وه‌ر/، /دلپیس/، /چاوقایم/، /ماستاوجی/،... تده‌)، هه‌روه‌ها (/فریزی قایمکراو وه‌ک یه‌کیکه‌ له‌و گه‌نجینه‌ پر به‌هاو چالاک و له‌بن نه‌هاتوو‌ه‌ی که‌ له‌ناو که‌ره‌سه‌ سینتاکسیه‌ پێشتر ئاماده‌کراوه‌کاندا، مرۆف به‌به‌رده‌وامی به‌ره‌هه‌میان ده‌هه‌ینه‌وه‌و تا ئه‌مرۆش له‌ پروژه‌ی ناواندا په‌نای بۆ ده‌بات و هه‌میشه‌ به‌سه‌ر زاری خه‌لکه‌وه‌ن و فه‌ره‌هنگی زمان ده‌وله‌مه‌ندده‌که‌ن و گرفتی ناوانی که‌ره‌سه‌و که‌موکورتیی فه‌ره‌هنگ چاره‌سه‌رده‌که‌ن، بۆ نمونه‌ (سالی گرانییه‌که، بینای به‌ریده‌که، سالی روسه‌که،... تده‌) (هیژا که‌مال محمه‌د، ۲۰۱۷: ۱۰۵).

۲) هۆکاره‌کانی ناولینان و ناولینانه‌وه له‌سه‌ر تاکێ کورد:

تێروانینه‌کانی کۆمه‌ل و ده‌وروبه‌ر به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی کاریگه‌رییان له‌سه‌ر ناولینان و ناولینانه‌وه‌ی شته‌کانی ده‌وروبه‌رمان ده‌بیت، به‌تایه‌به‌تی له‌سه‌ر ناوی تاک زۆر به‌رونی ره‌نگه‌داته‌وه، بۆیه‌ ناولینان دیارده‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تییه‌و ((به‌شیکێ سه‌ره‌کییه‌ له‌ زماندا، هه‌روه‌ها زمانیش ئاوینه‌ی تێروانینه‌کانی کۆمه‌له‌و بیروبو‌چونه‌کانی کۆمه‌ل تیایدا ره‌نگه‌داته‌وه)) (هه‌یم عه‌بدولحه‌مید شه‌مس، ۲۰۰۶: ۱۳۰)، له‌به‌ر ئه‌مه‌شه‌ هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌ک یان کۆمه‌لگایه‌ک له‌ دنیادا به‌پیتی ده‌وروبه‌ر ژینگه‌که‌ی ناو له‌ شته‌کانی ده‌وروبه‌ری ده‌نیت، وه‌ک له‌ هه‌نگاوه‌کانی دواتری لیکۆلینه‌وه‌که‌دا به‌ نمونه‌وه‌ ئاماره‌ به‌ هه‌ندیک له‌و هۆکاره‌ دیارانه‌ی کۆمه‌لگا کراوه، که‌ کاریگه‌رییه‌کی ئاشکراو دیاریان له‌سه‌ر تاکێ کورد هه‌یه‌ بۆ هه‌لپێژاردنی ناوه‌کان، ئه‌مه‌یش ده‌گه‌ریته‌وه‌ بۆ چه‌ند هۆکارێک له‌وانه‌: (بیروباوه‌ری ئایینی، سروشتی، هه‌ستی نه‌ته‌وايه‌تی، سیاسی، کشتوکالی، که‌لتوری،... تده‌). هه‌ولندراوه‌ له‌ هه‌نگاوه‌کانی دواتر باس له‌ هه‌ر یه‌کیکه‌ له‌و هۆکارانه‌ بکریت و نمونه‌ی ناوه‌کانیش به‌ ویتنه‌وه‌ بخه‌ینه‌پرو، که‌ چون رۆلیان له‌ کرده‌ی ناولینان و به‌تایه‌به‌تی ناولینانه‌وه‌ له‌ ژبانی کۆمه‌لگای کوردیدا هه‌یه، که‌ ئه‌مانه‌ن:

ناودار بووه له ئیسلامدا، وهك شتیکی پیرۆز سهیره کریت، وهك (عهلی/واتای بهرزى ئەگهیه نیت، عومهر، عوسمان، ابوبکر، زید، حارس/ واتای جوتیاری و کۆشش و ههولندان ئەگهیه نیت، ...تد)، یان ههندیکی تر له (قورئان) هوه ناو بۆ منداله کانیا ن ئەدۆزنه وه، وهك ناوه کانی (هدی، نورا، حوسنا، احسان، رهیان، ...تد)، ههروهها مهرج نییه، ناوه پۆکی ناوه که له گه ل رهفتاری که سه که دا بگونجیت، واته رهفتاری که سه که تهواو پیچه وانه ی ناوه که یه تی، که لیتراوه، بۆ نمونه خه لک ههیه، ناوی (احسان) ه، به لām که سنیکی چاکه کار نییه، واته هه لگری واتای ئەو ناوه نییه، که ئەمه بۆ ناوی کوردیش هه ر راسته، ههروهک له سهروهه باس له په یوه ندی نیوان ناوو ناولیتراو کراوه و نمونه ی پیویست خراوه ته رو. دیاره جگه له ناوی ئاینی عه ره پی چهنده ها ناوی تریش، که له زمانه کانی ئینگیزی و فارسی و تورکی و ...تد، وه رگیرون و له مندالی کورد نراون، وهك (دانیا ل، میهران، شادمهر، ئیبۆ، لیزا، رۆزا، کارینا، ...تد).

۲-۲) ههستی نه ته وایه تی:

ههستی نه ته وایه تی وهك یه کتیک له و هۆکارانه کاریگه ریه کی زۆری له سه ر کرده ی ناولیتان هه یه و به زه قی له ناولیتانه ودا ره نگیدا وه ته وه، به تایبه تی له و نه ته وه و کۆمه لگایانه ی که له به رده م هه ره شه ی دهره کیدان، نه ته وه ی کوردیش وه ک به شیک له پاراستنی ناسنامه ی نه ته وه ی خۆی هه ولیدا وه، وه ک هه ر نه ته وه یه کی تر ناویک هه لبتیریت، مۆرکی کوردانه ی پیوه دیاریت، وه ک دهر پیری ههستی نه ته وایه تی خۆی، کورد هه ر له کۆنه وه ههستی نه ته وایه تی له لا هه بووه، ئەمه ش له ناوانی منداله کانیا ندا ره نگیدا وه ته وه، چونکه سیاسه تی داگیرکه رانی کورد هه میشه له هه ولی له ناو بردنی کوردو زمانی کوردیدا بون، به لām له به رته وه ی ههستی نه ته وایه تی و روحی خۆپاگری و به رگری له پاراستنی که لته رو زمانی کوردیدا هینده به هیزبووه، نه یان توانیوه، ئەوه ی مه به ستیان بووه به دهستی به یین، به لگه ی سه ره کی ئەم قاره مان و ئازابه تی و ملنه دانه ی نه ته وه ی کورد بۆ دوژمانی خاک و گه ل و نیشتمانه پیرۆزه که مان، ئەو ناوه تایبه تیانه یه که له دژوارترین باری ژیا ندا کۆرپه کانیا ن به ناوی چیا و سروشتی جوانی کوردستانه وه ناونا وه، بۆ نمونه (هندری ن، سه فین، شنو ی، روبا ر، چیا، فینک، هه ورامان، تافگه، سنه و به ر، کانی، ماردین، کوردستان، بۆتان، بابان، ئامه د، کۆبا نی، ...تد)، ههروهها (ئه و بارودۆخه کۆمه لایه تییه ی به سه ر نه ته وه ی کورددا هاتوه، که راستیه کی تال و پر له کاره سات و مهینه تی و ناو میدی بووه و زامیکی سا ریژنه بووه و هه رگیز له بیری نه ته وه ی کورد نا چیته وه، بۆیه زۆریه ی مندالی کورد به ناوی ئەو دیاردانه وه ناونا ون، بۆ نمونه (ئاو ره، کۆچهر، نامۆ، بیوار، فرمی سک، بیلانه، ...تد)، له هه مان کاتدا هیوانه برپاوی نه ته وه ی کوردو به رگه گرتنی ئەو ئازارو مهینه تیانه و ئومید بون به ئازادی و سه ره بخۆی وایکردوه، ناوه کانی (نازاد، ئومید، ژیا ن، هیوا، ژین، ...تد) بۆ ناوی منداله کانیا ن هه لبتیرن) (رێژنه اسماعیل عه زیز، ۲۰۰۸: ۶۸).

۳-۲) هۆکاری سیاسی:

سیاسه تیش به شیکه له ژیا نی رۆژانه ی خه لک و کاریگه ری له سه ر بیرکردنه وه و دونیا بی نی و ههستی مرۆفه کان نواندوه، بیگومان له م پرۆسه یه شدا به رو نی ره نگیدا وه ته وه، بۆیه سیاسه ت وه ک هه ر هۆکاریکی تری کۆمه لایه تی کاریگه ری زۆری له سه ر بیرکردنه وه و دونیا بی نی تاکه کانی کۆمه لگای کوردی هه بووه، به تایبه تی ((له گه ل سه ره لدانی بزوتنه وه ی شۆرشگه ری و بیری ناسیۆنالیزی و سه ره بخۆی له ناو گه لی کورددا، هه ندی ناوی تر سه ریا نه لدا وه، وهك: ئازاد، ئاسۆ، ئاوات، به ختیا ر، ...تد)) (هتیمن عه بدولحه مید شه مس، ۲۰۰۶: ۱۳۲)، که واته هه ژمونی سیاسی یه کتیکه له و کایه گرنگانه ی زۆرتین کاریگه ری له سه ر بیرو دل و هه ست و ژیا نی کورد دا نا وه، ئەمه ش وایکردوه، کۆمه لیک ناوی نو ی له ژیر هه ژمونی سیاسیدا بیته ئارا وه له گه ل په یدا بونی پارت و لایه نه سیاسییه کاندایه کاریگه ریا ن به سه ر نوخه یه ک له مرۆقی کورد وه هه بیت، زۆریه ی ناوی ئەو که سایه تیانه ی که دهرکه وتون، دوباره له نه وه کانی داها تو ده نرینه وه، بۆ نمونه (جه لال، مه سعود، نه وشیروان، کۆسره ت، بارزان، هیرو، نیچیرفان، مسرور، قوباد، پافیل، ...تد)، ته نانه ت ئەم جو ره ناولیتانه وه یه کاریگه ری له سه ر شتومه ک و کالاکانی وهك (قوماش، موبایل، ...تد) هه یه و هه ر به ناوی ئەو سه رکردانه وه ناویان لیترا وه ته وه، بر وانه وینه ی (۱):

وینهی (۵)

۵-۲) هۆکاری که لتوری:

هەر کۆمه‌نگایه‌کی مرۆفایه‌تی خاوه‌نی کۆمه‌نیک خوو نه‌ریت و به‌های کۆمه‌لایه‌تی و که لتورییه، که به‌ره‌می که نه‌که‌بوی نه‌وه له‌دوای نه‌وه‌ی کۆمه‌نگایه‌و له‌ریگه‌ی ئەم به‌هایانه‌وه تا که کانی کۆمه‌ل به‌شیوه‌یه‌کی شیواو بو به‌کاره‌ینانی زمان ئاراسته‌ده‌کرین، بۆیه ناولینانیش یه‌کیکه له‌و بابته‌وه کۆمه‌لایه‌تیانه، که له‌زماندا بو ناولینان و ناسینه‌وه‌ی شته‌کانی ده‌وروبه‌ر له‌لایه‌ن تا که کانی ئەو کۆمه‌له‌وه به‌کارده‌هینریت، که ریکه‌وتون، ناوه‌که به‌رانبه‌ر به‌چ که ره‌سته‌یه‌ک به‌کارده‌هینن، به‌لام ئەوه‌ی لیره‌دا مه‌به‌سته، کاریگه‌ری که لتوری کۆمه‌نگایه‌یه له‌سه‌ر هه‌لپژاردن و به‌کاره‌ینانی ناوه‌که به‌رانبه‌ر به‌ناولینراوه‌که، بو نمونه (نه‌ته‌وه‌ی کوردیش وه‌کو زۆریه‌ی نه‌ته‌وه‌کانی تری جیهان له‌روی که لتورییه‌وه ناوه‌کانی پۆلینکردوه به‌سه‌ر ره‌گه‌زی نێرو میدا، واته کۆمه‌له‌ ناویک هه‌ن، تایبه‌تن به‌ره‌گه‌زی نێرو کۆمه‌له‌ ناویکی تریش تایبه‌تن به‌ره‌گه‌زی می، هه‌روه‌ها هه‌ندیک ناویش هه‌ن، دولایه‌نه و ئاسیایه بو هه‌ر کام له‌وه‌ره‌گه‌زانه به‌کاریین، به‌شیوه‌یه‌کی گشتی ئەو ناوانه‌ی ئاماژهن بو ده‌سه‌لات و توندوتیژی و ره‌مزیکن بو هیزو وه‌یه‌کی عه‌قڵی گه‌وره، وه‌ک (قاره‌مان، شیکۆ، چالاک، زیره‌ک، به‌هیز، پاله‌وان، توانا، ...تد)، له‌به‌رئه‌وه‌ی هیمای هیزی جه‌سته‌ییان تیدا به‌بو ناولینانی ره‌گه‌زی می به‌کارناهینرین، به‌پیتی که لتوری ئیمه که کوردین و میلله‌تیکین، هه‌میشه ره‌گه‌زی نێر پله‌ی بالیان گرتوه له‌کۆمه‌نگادا، ئەمه‌ش ره‌نگدانه‌وه‌ی له‌سه‌ر هه‌ستی تاکی کورد هه‌بووه‌و له‌واتای ناوه‌به‌هیزو تونده‌کاندا هه‌ست به‌گه‌وره‌ی و هیز و ده‌سه‌لات ده‌که‌ن، له‌به‌رانبه‌ریشدا ناوی ره‌گه‌زی مێینه‌ ناوی نه‌رمونیان و شته‌ناسک و جوانه‌کانی سروشتیان بو هه‌لده‌بژێردریت، وه‌ک (گه‌لا، تریفه، جوان، وه‌نه‌وشه، په‌ری، نێرگس، شه‌ونم، شنه، ...تد) (رێژنه ئیسماعیل عه‌زیز، ۲۰۰۸: ۷۷).

هه‌ر سه‌باره‌ت به‌هۆکاری که لتوری و کاریگه‌ری که لتور له‌سه‌ر ناولینانه‌وه‌ی شته‌کان، ئاشکرایه پرۆسه‌ی ناولینان وه‌ک هه‌ر بابته‌تیک تر به‌ده‌ر نییه له‌کاریگه‌ری که لتوری نه‌ته‌وه‌کانی دراوسێ، بو نمونه له‌که لتوری نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌بیدا بو ناوی که‌س هه‌ندیک ناو هه‌یه، ناویان لێنراوه‌ته‌وه، بو نمونه (محهمه‌د/ ئه‌بو جاسم، /ئهممه‌د/ ئه‌بو شه‌هاب، /حسین/ ئه‌بو عه‌لی، /حه‌سه‌ن/ ئه‌بو فه‌لاح، ...تد)، ئەم حالته‌وه له‌که لتوری نه‌ته‌وه‌ی کورددا نییه، به‌لام هه‌ر که‌سیک هه‌نگری ئەو ناوانه‌ بێت، ده‌کریت به‌و شیوازه‌ی سه‌ره‌وه، که ئاماژه‌ی پێدا، ناویان لێنریته‌وه، واته له‌به‌ر ئەوه‌ی ناوه‌کان له‌به‌رته‌دا کوردی نین، بۆیه که لتوره‌که‌شیان له‌گه‌ل خۆیان هیناوه‌ته‌ ناو نه‌ته‌وه‌ی کوردیه‌وه، که له‌که لتوری نه‌ته‌وه‌ی کورددا له‌جیگه‌ی ئەو حالته‌وه بچوکرده‌وه‌ی ناومان هه‌یه، بو نمونه ده‌بن به‌ (حه‌مه، ئەحه، حوسه، حه‌سه، ...تد)، هه‌رچه‌نده (له‌ئیسلامدا کونیه به‌ ناوی مندالی گه‌وره‌وه هه‌یه، ئه‌ویش به‌ دانانی (ئه‌بو واته باوک) یان (ام واته دایک) له‌پیش ناوی مندالی گه‌وره‌که‌یانه‌وه، وه‌ک (ابو احمد واته باوکی ئهممه‌د) یان (ام احمد واته دایکی احمد)، ته‌نانه‌ت پێغه‌مبه‌ر (د.خ) کونیه‌ی خۆی به‌ناوی کوری

گه‌ورهی (ابو قاسم) نابو(فه‌رمان عزیز خه‌رابه‌بی، ۲۰۱۳: ۱۷)، به هه‌مان شیوه‌ش ئه‌م که‌لتوره له‌ کۆمه‌لگای کوردیدا هه‌یه و به‌کارده‌هینریت و هه‌کو (باوکی ئه‌له‌ند، دایکی ئه‌له‌ند، ...تد). هه‌روه‌ها له‌ که‌لتوری کوردیدا چه‌ن‌دین ده‌رپراو هه‌ن، که به‌کارهینانیان ریگه‌پیداو نییه و نازادانه له‌ کۆمه‌لگادا به‌کارهینرین، ئه‌وانیش به‌ وشه‌ تابۆکان ناسراون، له‌م روانگه‌یه‌وه ده‌توانریت بوتریت، که سه‌ره‌له‌دانی تابۆ ده‌گه‌رته‌وه بۆ ریگرتی کۆمه‌لایه‌تی له‌به‌رده‌م هه‌لسوکه‌وت و په‌فتاریان، به‌پیی ئه‌وه‌ی له‌ که‌لتوری نه‌ته‌وه‌که‌ماندا هه‌بووه، بۆیه ریگه‌نادریت، که کۆمه‌لگا رۆبه‌رویی ناره‌حه‌تی و زیان و نازار بێته‌وه، چونکه له‌ هه‌مو کۆمه‌لگایه‌ کدا تاکی یاخیبو هه‌ن، به‌پیی رینماییه‌کانی ئه‌و پرنسیپ و دابونه‌ریته کۆمه‌لایه‌تیانه په‌فتارناکه‌ن، که له‌ناویاندا شیاه و پیره‌وده‌کریت، له‌ راستیدا مه‌به‌ستی سه‌ره‌کی لیکۆلینه‌وه‌که په‌فتاری تاکه‌کان نییه، به‌لکو گوفتاریانه، واته ئه‌و ده‌رپراوه‌ زمانییانه‌ی رۆژانه بۆ دروستکردنی په‌یوه‌ندی و ئه‌نجامدانی کرده‌ی له‌یه‌کترگه‌یشتن به‌کاریده‌هینن، بۆیه کۆمه‌لگا ناچارى ئه‌وه ده‌کات، که ناو له‌و ده‌رپراوانه‌ بنیته‌وه‌و فۆرمیکی نوێیان بۆ دابریژیت، بۆ ئه‌وه‌ی توشی نه‌شیاه‌ی لادانی کۆمه‌لایه‌تی نه‌بنه‌وه‌و بینه ئه‌لته‌رناتیفی ئه‌و وشه‌ نه‌شیاه‌انه‌ی که که‌لتوری کۆمه‌لایه‌تی کۆمه‌لگاکه‌ ریگه به‌ به‌کارهینانیان نادات.

۲-۶) پینگه‌و به‌های کۆمه‌لایه‌تی:

ئه‌گه‌رچی زمان وه‌ک ده‌زگایه‌کی سه‌ره‌خۆ کارده‌کات، به‌لام ده‌کریت کۆمه‌ل له‌ ریگه‌ی داتا سه‌ره‌کیه‌که‌مانه‌وه تاییه‌تمه‌ندی کۆمه‌لایه‌تی به‌ مرۆفه‌کان به‌خشیت، واته ئه‌و پینگه‌و به‌ها کۆمه‌لایه‌تیانه‌ی کۆمه‌ل به‌ تاکه‌کانی ده‌به‌خشیت، کاریگه‌ری له‌سه‌ر دونیایی و بیرکردنه‌وه‌یان هه‌یه له‌کاتی هه‌نباردنی ناوو ناولینان له‌ شته‌کانی ده‌رووبه‌ر، ئه‌وه‌ی لیره‌دا لیکۆلینه‌وه‌که ده‌یخاته‌رو، کاریگه‌ری پینگه‌و به‌های کۆمه‌لایه‌تییه له‌سه‌ر ناوانان لای تاکی کورد، ته‌نانه‌ت تاکه‌کانی کۆمه‌ل به‌گشتی هه‌ولده‌ده‌ن، پینگه‌یه‌کی به‌رزو باش به‌ده‌سته‌یه‌نن، ئه‌مه‌ش کاریگه‌ری له‌سه‌ر زمانیان ده‌بیت، بۆ نمونه ((ئه‌و نازناوانه‌ی که په‌لو پایه‌ی ده‌سه‌لاتی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی وه‌کو (به‌گ، قازی، کوپخا، ئاغا، پاشا، سولتان، ...تد) و نازناوه‌ ئاینییه‌کانی وه‌ک (شیخ، ده‌رویش، سوفی، فه‌قی، مه‌لا، ...تد) نیشانده‌ده‌ن، ده‌درینه‌ پال ناوی پیاوان، به‌کارهینانیان زیاتر بۆ نیشانسانی ریگرتن و په‌لوه‌پایه‌ی کۆمه‌لایه‌تییه)) (پیشکه‌وت مه‌جید محمه‌د، ۲۰۱۳: ۵۱). ده‌توانین بلیین (ناوه‌کان به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رچاو خاوه‌ن گرنگی خۆیانن، له‌ هه‌ر ناویکدا کۆمه‌لایه‌تی نیشانه‌و واتا هه‌یه، که ئیمه هه‌لینانابریین، به‌لام ئه‌م نیشانانه کۆمه‌لایه‌تی زانیاری له‌باره‌ی (چینی کۆمه‌لایه‌تی، سیاسی، ئاستی رۆشنیری و خویندن، ناین و...تد) ی ئیمه‌ی له‌گه‌لدایه، ناویک ده‌توانریت کاریگه‌رییه‌کی هه‌ست پینه‌کراوی له‌سه‌ر هه‌نباردنه‌کانی خودی که‌سه‌که له‌ ژبانه‌ هه‌بیت) (به‌من زندی و منیره‌ میرمکری، ۱۳۹۶: ۲).

یه‌کێکی تر له‌ حالته‌کانی به‌کارهینانه‌وه‌ی ناو له‌ کۆمه‌لگای ئیمه‌دا خۆشه‌ویستییه، ئه‌مه‌ش هۆکاریکه‌ کاریگه‌ری له‌سه‌ر دونیایی تاک هه‌یه، واته دوباره به‌کارهینانه‌وه‌ی ناوی (ئه‌کته‌ریک/ نور، موهند، مینا، بیرنقان، ...)، هونه‌رمه‌ندیک/ مه‌رزیه، موحسن، ابراهیم، مه‌زه‌هر، کازم، ...تد)، یاریزانیک/ میسی، نیمار، ...تد) بۆ نه‌وه‌یه‌کی تازه، ئه‌مه‌ش ده‌گه‌رته‌وه بۆ ((هۆکاری خۆشه‌ویستی که‌سێکی ناو خێزانه‌که، خۆشه‌ویستی که‌سێکی تر له‌ ده‌روه‌ی خێزانه‌که‌ی، سۆزی خۆشه‌ویستی کور به‌رانبه‌ر کچ، کاتیک کوریک کچیک خۆش ئه‌ویت به‌ قیسمه‌تی نابیت، یان لێ جیا‌ده‌بیته‌وه، کوره‌که‌ کاتیک له‌گه‌ل یه‌کێکی تر ئه‌زی، ناوی کچی خۆی به‌ناوی ئه‌و کچه‌ ده‌کات، که پێشتر خۆشیویستوه)) (پێژنه اسماعیل عه‌زیز، ۲۰۰۸: ۸۰)، یاخود سه‌رسامبون به‌ هه‌لسوکه‌وت و په‌فتاری که‌سێک و ئه‌و ناوه له‌ مناله‌کانیان ده‌نینه‌وه، که حالته‌تیکی ئاسایی و شیاه له‌ناو هه‌مو کۆمه‌لگایه‌کدا.

۳) کاریگه‌رییه‌کانی ناولینان و ناولینانه‌وه:

وه‌ک ئاماژه‌ی پیدراوه، له‌ پرۆسه‌ی ناولیناندا مه‌رجی سه‌ره‌کی ئه‌وه‌یه، ناوه‌که هه‌لگری واتایه‌ک بیت، بۆ ئه‌وه‌ی پرۆسه‌ی لیکترگه‌یشتن له‌نیوان تاکه‌کانی کۆمه‌لگادا به‌رده‌وامبیت، هه‌ر بۆیه ئه‌و واتایه‌ی ناوه‌که هه‌لیگرتوه، کاریگه‌ری له‌سه‌ر ناولینراوه‌که ده‌بیت، جا کاریگه‌ری ئه‌رینی و باش بیت یان کاریگه‌ری نه‌رینی و خراب، به‌تایبه‌تی (له‌ ناوانانی منداڵدا پاش گه‌وره‌بونی کاریگه‌ری له‌سه‌ر لایه‌نی ده‌رونی ئه‌و منداڵه‌ ده‌بیت، کاتیک وه‌کو تاکێکی پینگه‌یشتو ده‌چیته‌ کۆمه‌لگاو، چونکه هه‌مو مرۆفیک هه‌ستیک تاییه‌تی به‌رانبه‌ر به‌ناوی خۆی هه‌یه، هه‌ندیک جار له‌ بازنه‌ی ره‌نگدانه‌وه‌دا رینچه‌کی قبولکردن ده‌گریت، به‌واتای ئه‌وه‌ی ئه‌و که‌سه به‌رانبه‌ر به‌ ناوه‌که‌ی خۆی هه‌ستیک باشی هه‌یه، ئه‌م هه‌سته به‌رانبه‌ر به‌ ئه‌و ناوانه‌ دروستده‌بن، که ناوی سه‌رده‌می و ناسکن و پرواتا و په‌سه‌ندن و هه‌لگری واتایه‌کی خۆش و باشن، بۆیه

کردانهوهی باشی دهبیت چ له نیو کۆمهڵ یان له سەر دهرونی ئەو تاکه (بروانه: پێژنه اسماعیل عهزیز، ۲۰۰۸: ۸۵)، تهناهت زۆر جار وا ههستههکهن، که واتای ناوهکهیان له خۆیاندا ههیه یان رهنگیداوهتهوه، وهک (بههیز، دلۆفان، کامهران، ئاشنا، لێزان، کابان، دلخۆش، ریبین، جوان، شیرین، ناسک، ...تد).

ههندیک جاریش ریک به پێچهوانه ی ئەوهی باسکرا، ((ههندیک ناو کاریگه ریبیه کی خرابیان له سەر ههستی تاک ههیه، واته ئەم لایه نه یان کاریگه ریبی نه ریبی ده کاته سەر دهرونی کهسه کان، بۆ نمونه ئەو ناوانه ی مرۆف تاقیکردنه وهیه کی خرابی له گه لیان ههیه، وهکو (سه دام، شیخ زانا، عه لی کیمیاوی، عوده ی، ئوسامه، ...تد)) (پێژنه اسماعیل عهزیز، ۲۰۰۸: ۸۷)، ههروه ها زۆر جار له ژیر کاریگه ریبی نه ههسته ی و به سه رهاته ی کاره ساتی ناخۆش و دوره ولاتی، ناو له مناله کانیا ن ده نین، وهک (ئاواره، نامۆ، بیناز، کۆچەر، ...تد، ئەم ناوانه کهم تا زۆر کاریگه ریبی له سەر ئەو کهسه ی هه لگری ناوه که یه و تهناهت له سەر کۆمه لگاش ده بیت.

له بهر رۆشنا ی ئەوه ی له سه ره وه باسکرا، ئەوه رونه بیته وه، که ناو لێنان په یوه سه ته به هه سه تی که سه ی ناو لێنه ره وه، واته ئەو که سه ی ناوه که هه لده بژیریت له چ حاله تیکدایه و کاریگه ریبی کام له وه سه ستانه ی باسکران، تیدا رهنگیداوه ته وه، جا ئە گه ر منداله که له کاتیکی باش و شیوا و خۆشدا به سه بت خێزانه که یه وه هاتبیته دونیا وه، ئەوا ناویکی باش و شادی لیده نریت، خۆ ئە گه ر وانه بیت، ئەوا رهنگه ناوه که له ژیر فشاریکی دهرونی نا ئارامدا هه لژیرد ریت و هه لگری واتایه کی خراب بیت و کاریگه ریبی خرابی له سەر دهرونی منداله که هه بیت، که گه وره ش بیت، هه رگیز ئەو ناخۆشییه ی به سه ر خێزانه که یدا هاتوه، بیری نه چیته وه، تهناهت رهنگه تاوانباریش بکریت وهک ده وتریت (پچی شه ر بووه)، هه ر ئەو کاریگه ریبیه ش واده کات، که زۆر جار تاکه کان هه لده ستن به گۆرینی ناوه کانیا ن و سه ر له نو ی ناوی تازه بۆ خویان هه لژیرن، کاتیکی درک به م هه سه تیا ن ده که ن، ئەمه کاریکی زۆر ئاسایه، به به لگه ی ئەوه ی هه ر له سه رده ی پیغه مبه ری ئیسلامه وه هه بووه، ((په یوسته ئەو ناوانه ی که نه شیاون، بگۆرد رین، به به لگه ی ئەم فه رموده یه ((ان النبی (ص) غیر اسم عاصیه وقال: انت جمیلة))، واته: پیغه مبه ری خوا ناوی (عاصیه) واته یاخی گۆری و پیی فه رمو: له مه ودوا تو ناوت جمیله یه، واته جوان)) (فه رمان عهزیز خه رابه ی، ۲۰۱۳: ۱۸). بۆیه له زمانی کوردیشدا چه ندين ناوی مرۆف هه ن، که واتای ره شبینی و هه سه تیکی خراب به که سه که ده به خشیت، وهک (غه مگین، فرمیسک، غه مناک، بیناز، ته نیا، زامدار، ...تد)، یان له بهر هۆکاریکی تر بیت، ده توائت ناوه که ی خۆی بگۆریت و ناویکی خۆش و شیوا له خۆی بنیته وه.

٤) ناو لێنان و ناو لێنانه وه له کۆمه لی کوردیدا:

سه باره ت به دونیا بیینی تاک به رانه بهر به ناوانی شته کانی دهروبه ر، گه ر وردبینه وه، ئەوا دونیا بیینی مندال و گه وره وه کویه ک نییه و له ناو لێنانی شته کانی دهروبه ردا جیاوازن، هه ریه که یان تایبه تمه ندی خویانیا ن هه یه، هه ر بۆیه مندال هاوشیوه ی دونیا بیینی رێزمانیه که ی په یوه سه ت به پرکرنه وه ی فه ره نگه که شه یوه سه رله نو ی دهروبه ری پۆلینده کاته وه، له هه نگا وه کانی زمانپژاندا داتا زمانیه کان له روی یاسا وه به سه ر رێزمانه گشتیه که دا ده سه پینیت، له به رته وه ی ((مندال هه ر له له دا ی کبونییه وه ده زگی زمانی هه یه و له هه ولی کارکردنی ده زگا که یدا یه، ئەویش له رینگای فه ره نگیکی تایبه ت به خۆیه وه، که سه رله نو ی دارشته وه ی دهروبه ره و دونیا بیینی خۆی تیدا یه و تاکه رابی منداله که یه به سه ر دهروبه ره که یدا)) (بژوین یه حیا محمه د، ۲۰۱۶: ۲۲)، بۆ نمونه (/حه م/ بۆ هه مو خواردنیک)، (/دیده/ بۆ هه مو سه یاره ک) به کارده هینیت، هه ر بۆیه (پیش وه رگرتی زمانی یه که م لای مندال، دونیا بیینی و تاکه رابی خۆی به کارده بات له سه رله نو ی دارشته وه ی شته کانی دهروبه ریه وه، بۆیه پرۆسه ی ناو لێنانیش به شیک ده بیت له و پرۆسه یه و مندایش به هه مان شیوه ی گه وره کان پشت به هه سه تیه کانی ده به سه تیت له ناو لێنانی شته کاند، واته له رینگه ی ئەوه ی خۆی ده یبستیت، ده یبیت یان بۆنیده کات، ناو له شته کان ده نیت، نه ک به و شیوه یه ی له زمانی دا یکیدا هه ن، واته له زمانپژانه که یدا سیمای نه ته وایه تی نییه، بۆ نمونه رهنگی ره ش له /ته خته ره ش/ دا بۆ زمانی مندال ده گوازیته وه، به لأم مندال به دونیا بیینی خۆی به /ته خته سپی/ ناویده نیته وه، هه روه ها /برنجی سور/ لای ئەو مندالنه ی نمونه یان لێوه رگه روه (برنجی پرته قالی) ه، چونکه رهنگه که ی به پرته قالی ده یبیت نه ک سور) (بژوین یه حیا محمه د، ۲۰۱۶: ۲۴).

ئەوه ی لیکۆلینه وه که مه به سه تیتی دونیا بیینی گه وره کانه سه باره ت به ناو لێنانی شته کانی دهروبه رمان، واته مرۆفه گه وره کانیش به هه مان شیوه ی دونیا بیینی مندال له رینگه ی هه سه تیه کانه وه ناو له شته کان ده نیته وه، زۆر جار یه کیک له سیفات یان نیشانه کانی ئەو شته، که له

جیهانی دەوروبەریدا هەیه، بەر یەکیک لە هەستەکانی دەکەوێت، ئیتر شتەکه بەو ناوێوە دەناسێتەووە ناوی لێدەنێت، چونکە کاتیکی مەرۆف ناو لە شتیکی دەنێت، چۆن دەیبینێت، وەهاش ناوی لێدەنێت، هەر بۆیە هەمو ناویکی بە هۆکاری هەستیکیەووە دەنێت، لەبەرئەو هەست لە پرۆسەیی ناوێنان و ناوێنانەووەدا رۆلێکی بەلای هەیه و کاریگەرێی لەسەر تاک هەیه، بەلام کۆمەلێکی هۆکار هەن، لە سەرەتای توێژینەووە که باسیان لێوەکراو، که چۆن هەستی تاک ئاراستەیی خۆیان دەکەن.

ئەوێ جیگی باسە لێرەدا ئەوێ، که دەبێت نمونەیی ئەو ناوانە بخەینەرۆ لەژێر کاریگەرێی بەرکەوتنی هەستەکاندا نراون، بۆ نمونە (هەندیک ناومان هەیه بەهۆی کاریگەرێی رەنگەکیەووە ناوانەو، وەکو (رەشکە، سورەماسی، قەلەرەش، زەردەوالە، مەلەرەنگالە، ...تد)، ئەوێ رۆن و ئاشکرایە لەئەنجامی بەرکەوتنی هەستی بینین و زالبونی رەنگەکانیانەووە ناویان لێناووە دەناسێتەووە، هەرۆها هەندیک تر لە رێگەیی شیوەکانیانەووە، وەکو (ماسیە پانکە، پوشکەبەقن، چاوەپشیلە، ...تد)، که بە هەمان شیوەیی نمونەکانی سەرۆو بەر هەستی بینین کەوتون، یان بۆ نمونە لە رێگەیی هەستی تامکردنەووە، وەکو (ترشکە، مزرۆکە، شەکرەسیو، ...تد)، هەرۆها لەرێگەیی هەستی بیستنیشەووە تاک توانیویەتی ناو لە شتەکانی دەوروبەری بنیتەووە، بۆ نمونە (تاقاقتکەرە، کوکوختی، ...تد)(فاروق عومەر سدیق، ۲۰۱۱: ۴۶).

هەرۆها ناوێنانەووەی ئۆتۆمبیل لە کوردستاندا بووئە دیاردەییەکی بەلای بەتایبەتی دواي راپەرینی (۱۹۹۱) بەهۆی هاورده کردنی چەندین جۆری ئۆتۆمبیلەووە، بازرگانەکان و ئەو کەسانەیی مامەلە بە ئۆتۆمبیلەووە دەکەن و بەپێی جۆری ئەو ئۆتۆمبیلەیی دەهینرێتە کوردستانەووە، خۆیان ناویکی لێدەنێتەووە، که هیچ پەيوەندییەکی بەو ئۆتۆمبیلەووە نییە، لە زمانی کوردیدا لە دروستکردنی فرێزەکانیدا ئەم دیاردەیی دروستکردنە هەبوووە لە مێژوی نوێشدا ناوی کەس بۆ ئەم مەبەستە هەیه و دەبیستریت، زیاتریش ناوی هونەرماندو سەرکردەو کەسە ناودارەکانی بۆ دادەنێن، ئەم ناوێنانەووەش دەگەریتەووە بۆ ئەوێ که بەهۆی ئەو ناوانەووە زوتر دەناسێتەووە کاتیکی کەمتریشی دەوێت بۆ فێربون و ئاسانیشە بۆ دەرپرین، هەرۆها توێژینەووە کە گەیشتو بە هۆکاریکی تر، که رەنگە بازرگانەکان بۆ ئەوێ سەرنجی کریانان رابکێشن بەلای خۆیانداو زۆترین کریانان هەبێت، واتە تەنها بۆ ریکلامکردنە بۆ ئەو ئۆتۆمبیلە تازەییە دیتە ناو و لاتەووە، که لەپال ناو بەزرگانیه کەدا، که کۆمپانیای دروستکارە کە بۆی داناو، ئەمان دین ناویکی تری بۆ دادەنێن، برۆانە نمونەکانی ژمارە (۱):

تۆیۆتا لاندکروزر (مۆدێلی ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۶): لاندکروزر

تۆیۆتا لاندکروزر (مۆدێلی ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۱): لەیلا عەلەوی

تۆیۆتا لاندکروزر (مۆدێلی ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۸): مۆنیکا

تۆیۆتا لاندکروزر (مۆدێلی ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۷): وەنەوشە

تۆیۆتا لاندکروزر (مۆدێلی ۲۰۱۷ تا ۲۰۱۹): ترامپ

مسیبۆشی گلاند (۱۹۹۸-۲۰۰۱): لانسەر

مسیبۆشی گلاند (۲۰۰۱-۲۰۰۶): لانسەر قرش

مسیبۆشی گلاند (۲۰۰۷-۲۰۱۱): لانسەر بەلقیس

تۆیۆتای هایلوکس دەبل قەمەرە: مەرزیه

تۆیۆتا فۆرچنەر: مەرزیه محەجەبە

کریسەلەر قەمەرە: ئۆباما

نیسان سەنی تەکسی: سەباو

ئۆپل (مۆدێلی ۱۹۹۶-۲۰۰۲): ئۆپلی گوی بەرخ

کیا سیراتۆ: ئەفین ئاسۆ

ئۆپل ئۆمیگا (۱۹۹۵): کەرۆشک

مازدا (۶۳۶): کەرەتۆپیو

هۆندای توکسون/کیای سپورتاج : حه فازه

دۆج : دۆلفین

کرۆلا : بیکاشۆ

ماتۆری سی تايه : کهریم کابان

سیراتۆن : میک میک

نیسان سه نی (۱۹۹۰-۲۰۰۱) : بریمه

نیسان سه نی (۲۰۰۱-۲۰۱۱) : سه باو

نیسان سه نی (۲۰۱۱-۲۰۱۹) : لاکشتیای

ته نانهت به شیک له م ناولینانه وانهش له سه زاری کۆمه ل له بواری ئه ده بیات و تابلۆی شویننه کان و بواریه کانی تری ژیان پهنگیداوه ته وه، پروانه

وینه ی (۶):

ئه وهی تیبینی ده کریت، دانانی ئه و ناوانه ی له نمونه کانی (۱) دا هاتون، ته نها مه سه له یه کی نه زانین و دواکه و تویبه و زمانیکی بازاریبه و هیچی تر، ئه گهر نا هیج دا هیتانیک و رۆشنیریبه کی تیدا به دینا کریت. به لام ئه وهی توژینه وه که خستویه تیبیه رو سه بارهت به کاریگه رپی ههسته کان له سهر تاک بۆ ناولینان یان ناولینانه وهی شته کانی ده ور به رمان ئه وهیه، که تاک دو جوړ ههسته کاریگه رپی له سهر ده بیته له کاتی ناولیناندا، ئه وانیش ههستی ژانه ره کانی کۆمه لگا و ههستی فیسۆلۆجیبه، که ههردو حاله ته که له سه ره وه به نمونه وه باسکراون و خراونه ته رو. هه ره وه لایه نیکی تری ناولینان و ناولینانه وه، په یوه ندی به ده سه لاتی سیاسییه وه هه یه، (له گه ل هاتنه سهر ده سه لاتی هه ر ژیمیکی سیاسی، هه و لانی هه مه لایه ن بۆ له ناو بردنی نیشانه کانی رژیمی سیاسی پێشو و دروستکردنی نیشانه و به ره ه می رژیمی سیاسی نو ی ئه نجام ده دریت، با شترین نمونه ش له هه نگاوی یه که م شویننه گشتییه کان وه کو شه قامه کان و پارکه کان و سینه ماکان ده که ونه بهر ئه م گۆرانکاریه، به وهی گۆرانی ناوه کانیان و ناولینانه وه یان، که له گه ل سیاسه تی رژیمی تازه دا بگونجیت، بۆیه به گۆرانی رژیمی سیاسی یان ئایدۆلۆژیای ولاتیک جگه له گۆرانی ده سه لاداران و یاساکان، نیشانه و هیماکان و ناوی شاره کان و شویننه گشتییه کانیش ده که ونه بهر گۆرانکاری ناولینانه وه) (مرجان بدیعی، ۱۳۸۸: ۱۰۱ و ۷۳). به گشتی ئه م گۆرانکاری ناولینانه وه یه به زه قی و به رفراوانی لای هه مو حکومهت و ده سه لاداره کان له قوناغه جیا جیاکاندا ده بیتریت و ده رده که ویت، بۆ نمونه پاش نه مانی رژیمی به عسی عیراقی و گواستنه وهی ده سه لاتی حوکمداری بۆ خودی نه ته وهی کورد له باشوری کوردستاندا، ئه م پرۆسه یه هه مو بواریه کانی ژیا نی کۆمه لگای کورده واری گرته وه، هه ر له گۆرین و ناولینانه وهی تاکه کان و تابلۆی شویننه گشتییه کان و شویننه تايه ته کان و خویندنگه کان و ... تد.

ه) ناولیتان له نیوان نهوهی کۆن و نویدا:

ئاشکرایه، به پیتی تیپه ریونی کات گۆرانکاری به سهر زمان و شته کانی دهوروبه ردا دیت، ناولیتانیش لهو گۆرانه به دهر نییه، که به شیوهیه کی بهرچاو ههست بهو گۆرانکاری و جیاوازیانه دهکرت، که به سهر ناولیتاندا له نهوهی کۆن و نوئی به تایبته له ناولیتانی مندالدا هاتوه، دهبینین ئه و ناوانه ی له چل په نجا سالتیک له مهوبه ر له مرؤف نراوه، ئیسته زور کهم بۆته وه، به شیوهیه که ئه بینه جینگه ی گالته پیکردن، ئه گهر بیتو له م سهرده مه دا ناوی مندالتیک بنریت (رهعنا، رابیع، حربیه، ته مینه، هه دیه، ... تد)، یان ههر ناویکی تری لهو جوړه، که سهرده مانیک زۆری به سهردا تیپه ریووه، ته نانه ت ئه گهر بیتو دایک و باوکه کهش ئه و ناوه کۆنانه له منداله کانیا بنین، پاش ئه وهی منداله که کهمیک گه وره بو، درکی به ناوه که ی خۆی کرد، په ناده باته بهر گۆرینی ناوه که ی، له بهر ئه وهی مۆدی نه ماوه، بۆ ئه وهی نه بینه جیتی توانج له نیو کۆمه لدا، ئه مهش هۆکاریکی گه وره ی ناوگۆرینه له زمانی کوریدا.

ئه گهر تیپینی بکه ی، دهبینین له نهوهی کۆندا زیاتر بۆ ناولیتان رهچاوی (ئاین و کهلتور و خهباتی سیاسی و ... تد) کراوه، بۆ نمونه (له سهرده مه جیاوازه کان و له نیوان نه ته وهی جیاوازا، کۆمه لیک دابونه ریت له کاتی ناولیتانی مندالدا هه بووه، ههروه که له سهرده می ساسانییه کان و له نیوان زهرده شتییه کان باو بووه، کاتیک دایکیک مندالی ده بو، پیش ئه وهی شیر ی پیدات، که سیتی تایبه تیان بانگده کرد و ئه و کهسه ش دوغایه کی تایبه تی به گوئی منداله که ده خویند و ئه و ناوه ی که بۆیان هه لئار دبو، ناویان لیده نا و دواتر منداله که یان به ناوی (هوم) پیرۆزده کرد و ئه و ناوه یان به سهردا ده کرد، به لام پاش هاتی ئیسلام پیرۆه سمه کان جیاواز بون، بۆ نمونه له خوراسان شهوی شه شه م به خویندی دوغایه ژن ده کهن، ده موچاو و جهسته ی منداله که به باروت ره شده کهن، تا کو جهنه کان لیی دورین و دوا ی چه ند پیرۆه سمیتی تر، به کیک له ریشسپییه کان له گوئی راستی منداله که بانگ و له گوئی چه پی ئیقامه ی ده خویند و به مه یلی خۆی ناویکی ئابنی بۆ هه لده بژارد، یان له نیوان تورکمانه کان ناوی کهسانی زیندو بۆ منداله کان هه لئار بژیرن، چونکه له کهلتوریان واتایه کی باش ناگه یه نیت، ئه وان له نیوان (۳) بۆ (۱۰) رۆژ، رۆژیک بۆ ناوان هه لده بژیرن و پیدان وایه، که خودا دوا ی ناولیتانی منداله که چاره نوسی ده گۆریت) (بهمن زندی و منیره میرمکری، ۱۳۹۶: ۴-۵). له م پیه و دانگه وه، (ناولیتانی مندالان یه کیکه له گشتی ترین چالاکییه کانی مرؤف، که گرنگییه کی زۆری هه یه، جوړی ناوه کان و چۆنیه تی دیارده ی ناولیتان سهر به پاشکۆی کۆمه لیک گۆرانکاری سیاسی و کۆمه لایه تی و کهلتوری کۆمه لگانه، به تیروانین له ناوه کان و لیکۆلینه وه و وردبونه وه له واتا کانیا، لایه نیتی تر له راستییه کان وه کو په یوه ندی و ژینگه ی کۆمه لایه تی و میژوی ئاشکرا ده بیت) (یونس دانش و علی اکبر قربانی، ۱۳۹۶: ۸۹)، به لام له ناولیتانی نه وهی نویدا زیاتر په ناده بریته بهر ناوی بیگانه و مۆدیرن، زۆرجاریش له ئه نجامی لاسایکردنه وهی ناوی هونه رمه ند و ئه کتیره کانه وه ناو له منداله کانیا دنین، به لام له گه ل ئه وه شدا پزیه یه که ههر ماوه ته وه، که ناوی منداله کانیا له ئاین و کۆمه لی کورده واری و ههستی نه ته وایه تی وه منداله کانیا ناوده نین، به لام به بهر او رد له گه ل نه وهی کۆندا زور جیاوازی هه یه. ئه وهی جیتی ئامازه یه له گه ل هه مو ئه مانه دا کۆمه لیک ناو هه یه، که هه رگیز کۆن نابن و به سهر ناچن، زۆرتی ترین ریژه ی ناوانی گرتوه ته وه له زۆریه ی نه ته وه کاندئا هوانیش ناوه کانی (محمد، احمد، علی، حسین، حسن، عباس، ... تد)، باشترین نمونه ش ههر له ئاینی ئیسلامدا ناوی (محمه د) له زۆریه ی خیزانه سونه مه زه به کاندئا هه یه و ته نانه ت به سونه تی داده نین، که له هه ر مالتیکدا (محمه د) ناویک هه بیت، به لام لای شیعه مه زه به کان پتویسته له هه ر مالتیکدا (علی) ناویک هه بیت.

پتویسته له کاتی ناوانی مندالدا بیر له وه بکرتیه وه، که ئه و ناوه ته واری ژیان له گه ل ئه و کهسه ده بیت ناویکی وای بۆ بریار نه دریت، دوارۆژ پییه وه نارحته بیت و رقی له و کهسه بیته وه، که ئه م ناوه ی بۆ هه لئار دوه، بۆیه ده بیت له هه مو رویه که وه بیر ی لیکرتیه وه و باش هه لپسه نگیتیریت و واتاکه ی بزانی ریت و بۆ هه مو قوناغه کانی ژیا نی گونجاو بیت، چونکه (به هۆی ئه و رۆله ی که ناولیتان له کۆمه لدا ده گپرت، ده بیته هۆی کاریگه ری و کارتی کردنیکی قول له گۆره پانی کۆمه لایه تی تاکه کان، به شیوهیه که ئه و که سانه ی هه لگری ناوی باش (گونجاو) و جوان و واتای بهرزه هاوشیوهی که سایه تیبه گه وره زانستی و ئاینییه کانن، به بهرده می ههست به سهریه رزی و ئارامی و بروابه خۆبون له کۆمه لدا ده کهن، به پیچه وانه ی شه وه ئه وانه ی خاوه ن ناوی نه گونجاون، دوچاری زه لیلی ده بن و هه میشه ئازاری پیده کیشن) (یونس دانش و علی اکبر قربانی، ۱۳۹۶: ۹۰).

٦) ناولینانه وهو کورتکردنه وه (بچو ککردنه وه) ی ناو:

کورتکردنه وهی ناو یه کیکه له دیارده زۆر باوه کانی کۆمه ل، که له لایه ن زۆرینه ی خه لک و هه مو چین و توێژه جیاوازه کانه وه به کارده هینریت، ئەمه ش یه کیکه له و دیارده باوانه ی له کۆمه لگای ئیمه دا به ئاسای به کارده هینریت و بووه ته به شیک له که لتوری نه ته وه ی کورد، که وه ک یه کیک له هۆکاره کانی ناولینان و کاریگه ربی له سه ر ئه و حالته ته ئاماژه مان پیکردوه . دیاره بچو ککردنه وه ی ناویش بووه ته به شیک له و که لتوره ، ههروه ها ئەمه ش هۆکارو پالنه ری خۆی هه یه ، یه کیک له هۆکاره کانی بچو ککردنه وه ی ناو خۆشه و یستیه ، واته تاکه کان له لایه ن خیزان و هاوړیکانیانه وه ناوه کانیا ن کورته کړینه وه و به ناوه کورتکراوه که وه بانگده کړین، زۆر جار ییش له گه ل کورتکردنه وه ی ناوه که دا، وشه ی (گیان) ی بۆ زیادده که ن، به وه ش خۆشه و یستیان به رانه بر ده رده خات، بروانه نمونه کانی (٢):

- محمد ← حه مه گیان
- کورد ← کوکو گیان
- کارزان ← کاره گیان

هه ندیک جار ییش سیفه تیکی زه ق و دیار له و که سه دا هه یه ، واده کات، که سه که به و سیفه ته وه بانگبکریت و له لایه ن نزیکه کانییه وه ناوی لێبهریتته وه، ئه ویش دوباره له ئه نجامی خۆشه و یستیه وه ده بێت، چونکه ئه و که سه شی ناوی لێده نریتته وه له هه مو که سیک و هه ر ناگبهریت، ره نگه به ناووناته وه وه ربیگهریت، بروانه نمونه کانی (٣):

هه ندیک جار ییش سیفه تیکی زه ق و دیار له و که سه دا هه یه ، واده کات، که سه که به و سیفه ته وه بانگبکریت و له لایه ن نزیکه کانییه وه ناوی لێبهریتته وه، ئه ویش دوباره له ئه نجامی خۆشه و یستیه وه ده بێت، چونکه ئه و که سه شی ناوی لێده نریتته وه له هه مو که سیک و هه ر ناگبهریت، ره نگه به ناووناته وه وه ربیگهریت، بروانه نمونه کانی (٣):

- خه په (که سیک قه له و بێت)
- جوجه (که سیک ناسک و بچوک بێت)
- به رخه (که سیک سپی و جوان بێت)
- شوشه (که سیک جوان و ناسک بێت)

هۆکاریکی تری بچو ککردنه وه ی ناو ره نگه هه ندیک جار به مه به سستی ناو و ناوهره بێت، که ئەم جۆره یان کاریگه ربی ده روونی خراپی بۆ سه ر که سه که هه یه ، که ناوه که ی به و شیوه یه بچو کده کړیتته وه، زۆر جار له گه ل بچو ککردنه وه ی ناوه که شدا نازناویکی ناشرینی بۆ داده نریت، هه ر بۆیه (ناو و ناوهره په یوه سته به راده ی هۆشیاری ئه و تاکه بۆ چ مه به سستیک و ئامانجیک به کاریده هینیت) (regaykurdistan.com)، ئەگه ر ناوه بچو ککراوه که نازناویکی ناشرینی له گه لدا بو، ئه وه بنگومان مه به ست لێ پیکانی ده روونی ئه و که سه یه ، ئەمه ش کاریگه ربی نه رینی ده کاته سه ر ئه و مرۆفه ، وه ک: (ماله شوان، سه عه کوپیر، عوله چلمه ، عه له ژنانی، بله گۆچ، فاته شهل، حه مه یابانی، حه مه چه ته ،... تد)، به لآم هه ندیک جار بۆ گالته جاری و ناشرینکردنی نازناوو ناسینه وه ی که سه که به کار دیت، واته:

- ا- له خۆوه یه ، شتیکه فیربون و له سه ری راهاتون.
- ب- بۆ گالته جارییه .

پ- بۆ ناسینه وه ی که سه که (شه ریفی نانه وا، عه زه کوپیر، خوله چل پینه ،...).

هه ندیک جار ییش کورتکردنه وه ی ناو ده گه ریتته وه بۆ ئابوریکردن و ئاسانی ده ربهرین، ئەمه ش له هه مو زمانه کاندایه دیده کړیت، ئه ویش به لابر دنی فونیمیک یان چه ند فونیمیک ئه نجامده دیت، به لآم ((ناتوانریت له هه مو کاتیکدا ناوی مرۆف کورتبکړیتته وه، به لکو بچو ککردنه وه ی ناو رینگ و جیگای تابه تی خۆی هه یه ، که تیایدا پتویسته پارێزگاری له که لتوری باوی کۆمه لگاکه بکړیت)) (ده روون عه بدولپه حمان سالح، ٢٠١٠: ٧٢)، به لآم هه ندیک جار ئه و سنوره ش تپه رده که ن، به جۆرێک ناوه کان بچو کده کړینه وه، که هه ر نازانریت ئه و ناوه کورتکراوه ناوه بنه ره تیه که ی چییه ؟ ههروه ها به ئاسانی له لایه ن خه لکه وه کورته کړیتته وه، بروانه نمونه کانی (٤):

مسته فا مچه/مستۆ
 ئیبراهیم بله
 محمود خوله
 سه عید سهعه
 خه دیجه خه جی
 ئەحمەد ئەحه
 نازدار نازه
 مارف ماله
 عەبدوڵلا عەبه/عەبۆ
 رزگار رزه

(۷) ناولینانەوه و تابۆ:

مه‌به‌ست له ((تابۆ سه‌رجه‌م ئەو دەرپراوه‌ زمانیانەن، که دەرپریان له روی کۆمه‌لایه‌تی و که‌لتورییه‌وه به‌ شیوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ شیاونین، ئەمه‌ش له‌لایه‌که‌وه به‌هۆی وابه‌سته‌بونیان به‌ ئۆرگانه‌کانی ئاده‌میزاده‌وه، یان کرده‌ سیکسیه‌کانه‌وه، یان نه‌خۆشی و شته‌ شومه‌که‌کانه‌وه، له‌لایه‌کی تریشه‌وه وابه‌سته‌ی دەرپینه‌کانه‌ به‌ بابته‌ و شته‌ پیرۆزه‌کانه‌وه)) (بروانه: شاخه‌وان جه‌لال فه‌ره‌ج، ۲۰۱۱: ۵۹) و ئەو سه‌رچاوانه‌ی له‌ویدا هاتون، واته‌ ئەو دەرپراوانه‌ به‌ شیوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ نادرکینرین و ناگوتین، چونکه‌ به‌کاره‌ینانیا‌ن له‌ روی ئایینی و که‌لتوری و کۆمه‌لایه‌تییه‌وه نه‌شیاون و جوړیک له‌ پیریزی تیدایه، له‌گه‌ل ئەوه‌شدا کۆمه‌ل ته‌نها به‌ ناولینانەوه‌ ناوه‌ستی، به‌لکو ده‌توانیت سه‌رله‌نوی ناو له‌ که‌سه‌کان یان بابته‌کان یان شته‌کان بنیته‌وه، به‌لام ئەم جارهیان ئەو دەرپراوه‌ زمانیانە له‌ روی کۆمه‌لایه‌تی و که‌لتورییه‌وه قه‌ده‌غه‌شکین و به‌کاره‌ینانیا‌ن تابوووه‌ شیاو نییه، وه‌ک له‌ (۲-۵) یشدا، سه‌بارته‌ به‌م حاله‌تی نه‌شیاوپی و قه‌ده‌غه‌کردنی وشه‌کانی زمان به‌پیتی که‌لتور باسی لێوه‌کراوه، بروانه‌ نمونه‌کانی (۵):

هۆندای توکسۆن، کیای سپۆرتاج : حه‌فازه
 تاسه‌ی نه‌رم : تاسه‌ی مام جه‌لالی
 تاسه‌ی ره‌ق : تاسه‌ی مه‌سعودی
 هۆتیلی شاری جوان : هۆتیلی سه‌ره‌کیره‌که
 گرده‌ براوه‌که : گرده‌ مژه
 مازدا (۶۳۶) : که‌ره‌ تۆپیو

به‌م پێیه‌ کۆمه‌ل چ له‌ کرده‌ی ناولینانی هێماکانی زمانه‌که‌ی یان وه‌رگرته‌ی ناولینراوه‌کانی زمانه‌کانی تر ده‌توانیت به‌شداره‌ی له‌ سه‌رله‌نوی و دوباره‌ ناولینانەوه‌یان بکات، به‌پیتی ئەو دونیاییی و تپروانینانە‌ی که‌ بۆ ده‌وروبه‌ره‌که‌ی هه‌یه‌تی، جا چ ئەم دەرپراوانه‌ شیاوو گونجاو بن، یان قه‌ده‌غه‌شکین (تابۆ) و نه‌شیاو بن.

ئه‌نجامه‌کان

ئه‌و ئه‌نجامانه‌ی توپزینه‌وه‌ که‌ پیتی گه‌یشتون، بریتین له‌:

۱. ناولینان دیاردیه‌کی ته‌واو کۆمه‌لایه‌تییه‌، هه‌روه‌ها هۆکاره‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی وه‌کو (ئایینی، سیاسی، هونه‌ری، نیشتمانپه‌روه‌ری، ئه‌ده‌بی، که‌لتوری، ...ئد) کاریگه‌رییان له‌سه‌ر هه‌ر تاکیک ده‌بیت، که‌ کرده‌ی ناولینان و ناولینانە‌وه‌ ئه‌نجامبده‌ت، ئەو تاکه‌ی پرۆسه‌که‌ ئه‌نجامده‌دات له‌ژیر هه‌ژمونی کام له‌و هۆکارانه‌دایه، که‌ کاریگه‌ری ته‌واو له‌سه‌ر هه‌رزو بیره‌کردنه‌وه‌ی داده‌نیت.

۲. نه‌ته‌وه‌ی کورد دو قۆناغی ناولینانی هه‌یه، که‌ پێش ئیسلام و پاش ئیسلامه‌، هه‌رچی پێش ئیسلامه‌ به‌لگه‌ی ته‌واو نوسراو له‌به‌ر ده‌ستدا

نییه، به لّام وهک هه نه ته وهیه کی تر ناوی تایبته به خو مان هه بووه وهه رچی ئه و ناوانه ی دوای ئیسلامن، به ناشکرا ئه و ناوه ئاینیانن، که ناوی سه حابه و که سایه تی ئاینی و هه ندیک له ناوه کانی خودان، ئه گه ر نا ناوی نه ته وهی عه ره ب که کاریگه ری ئاینی به سه ره وه نه بیته، له ناو کورددا زور ده گمه نه.

۳. که لتوری نه ته وه کانی تر هاتوته نیو نه ته وهی کوردده وه سه باره ت به ناولینانه وه، که ناولینانه وهی کۆمه ئیک له ناوه کانه، وه کو (محمه مد: ئه بوجاسم، ئه حمه د: ئه بوشه هاب، ...)، که ئه م حالته که لتوری نه ته وهی عه ره به، به لّام به هۆی ئه وهی ناوه کان ئاینن، هاتونه ته نیو زمانی کوردیشه وه، به لّام نه بووه ته که لتور لای ئیمه، چونکه له که لتوری نه ته وهی کورددا دیارده ی بچو ککرده وهی ناویش هه یه، وه کو (محمه مد: حه مه، ئه حمه د. ئه حه، ...)، ئه مه ش کۆمه ئیک هۆکاری تایبته به خو ی هه یه، که ره نگه خو شه ویستی بیته، یان ناوو ناتوره بیته، یان ئابوریکردن بیته.

۴. دونیابینی مندال و گه وره کان له ناولینان و ناولینانه وهی شته کاندایاوانن، چونکه هه ردوکیان به یی بهرکه وتنی هه سته کانیان ناو له شته کانی ده وره بریان ده نینه وه، که واته مرؤف جاریک له ژیر کاریگه ری پره نسپه کانی کۆمه لگا و جاریکیش له ژیر کاریگه ری هه سته فیسپۆلۆژییه کانیدا ناو له شته کان ده نینه وه.

۵. ناولینان و ناولینانه وه کاریگه ری ئه رینی و نه رینی له سه ر ده رونی تاک دروستده کات، واته ئه گه ر ناوه که ناویکی شیاو بیته و واتایه کی جوان و باشی هه بیته، دیاره کاریگه رییه کی باشی ده بیته و به یچه وانه وه هه ندیک جاریش واتای ناوه که سیفاتیکه یان وه سفیکه له گه ل ئه و که سه یان شته ناگونجیته، که هه لگری ئه و ناوه یه، ئه مه ش واده کات، که ناولینان یان دوباره ناولینانه وه یان کاریگه ری به سه ر ده رونی مرؤفه وه هه بیته، جا ئه و کاریگه رییه باش بن، یان خراب بن.

۶. ئیدیومه کان وه ک یه کیک له که ره سته فه ره هه نگییه کانی زمان و به کاره یانی له سه ر زاری قسه پیکه ران به شیوه یه کی بهرچاو بووه ته هۆی ئه وهی رۆلی له پرۆسه ی ناولینانه وه هه بیته، هه ر بۆیه ده توانیته بۆ ناولینانه وه ناسینه وهی که سیک یان حالته تیک له پرۆسه ی ناولینانه وه دا کاری پیکریت و به کاره یانیه ته وه.

سه رچاوه کان

یه که م/ به زمانی کوردی:

۱. برزو، ئومید برزان (۲۰۱۳)، کاریگه ری ئاینی ئیسلام له سه ر زمانی کوردی، گوڤاری ئه کادیمیای کوردی، ژماره (۲۵).
۲. محمه مد، بۆوتین یه حیا (۲۰۱۶)، نواندن فیه ره هه نگی له زمانی کوردیدا، نامه ی ماجستیر، زانکۆی سلیمانی.
۳. محمه مد، پێشکه وت مه جید (۲۰۱۳)، ره گه ز له روانگه ی زانستی زمانی کۆمه لایه تییه وه، نامه ی ماسته ر، سکۆلی زمان/فاکه لته زانسته مرؤفایه تییه کان، زانکۆی سلیمانی.
۴. سالح، ده روون عبده لره حمان (۲۰۱۰)، ئیکۆنۆمی له ئاسته کانی زمانی کوردیدا، نامه ی ماسته ر، کۆلیجی زمان. زانکۆی سلیمانی.
۵. فه ره ج، شاخه وان جه لال (۲۰۱۱)، تابو وه ک نمونه یه کی په یوه ندی نیوان زمان و کلتور، تیزی دکتورا، کۆلیجی زمان. زانکۆی سلیمانی.
۶. عه زیز، ریزنه اسماعیل (۲۰۰۸)، ناوان و هه ست له زمانی کوردیدا، نامه ی ماسته ر، کۆلیجی زمان. زانکۆی سه لاهه ددین.
۷. محمه مد، هیزا که مال (۲۰۱۷)، سه نگ و به های بیرله یه کگرتنی ناولینان و ناولینراو به ناولینه ره وه له زمانی کوردیدا، نامه ی ماجستیر، زانکۆی سلیمانی.
۸. شه مس، هیمن عه بولحه مید (۲۰۰۶)، شیوازو ده ریرین له بۆنه کۆمه لایه تییه کاندایا، نامه ی ماسته ر، کۆلیجی په ره ره ده. زانکۆی کۆیه.
۹. خه رابه ی، فه رمان عه زیز (۲۰۱۳)، فه ره هه نگی ناوی منال، چاپی یه که م، هه ولیر.
۱۰. سدیق، محمد فاروق عمر (۱۹۹۰)، ناوی تایبته مرؤف له زمانی کوردی و چه ند زمانیکی ترده، گوڤاری رۆشنیری نوی، ژماره (۱۲۵).
۱۱. سدیق، فاروق عومه ر (۲۰۱۱)، له دایکبونی وشه، چاپخانه ی شفان، چاپی یه که م، سلیمانی.
۱۲. باتنی، محمه مد ره زا (۲۰۱۲)، چه ند بابته تیکی زمانه وانی نوی، و/هیرش که ریم، چاپی یه که م، سلیمانی.

دووهم/ به زمانی فارسی:

۱۳. زندگی، بهمن و میرمکری، منیذة (۱۳۹۶)، روند نام طذاری فرزندان در شهر مهاباد از دیدگاه زبان شناسی اجتماعی، فصلنامه مطالعات زبان ها و طویش های غرب ایران، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشکده رازی کرمانشاه، سال ثنجم، شماره (۱۹).

۱۴. بدیعی، مرجان (۱۳۸۸)، طفتمان نامگذاری خیابانهای تهران پس از انقلاب اسلامی، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال پنجم، شماره اول، دانشگاه تهران.

۱۵. طیب، محمد تقی و علیزاد، بتول (۱۳۸۲)، بررسی گرایشهای جدید نامگذاری در اصفهان از دیدگاه زبان شناسی، مجله علمی پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان، دوره دوم، شماره سی و دوم و سی و سوم.

۱۶. دانش، یونس و قربانی، علی اکبر (۱۳۹۶)، بررسی عوامل اجتماعی فرهنگی بر نام گزینی کودکان توسط خانواده‌های ایرانی (مطالعه موردی استان هرمزگان)، دو فصلنامه مشارکت و توسعه اجتماعی، دوره (۳)، شماره (۵).
سیدیه‌م/ به زمانی ئینگلیزی:

17. John M. Anderson (2007), The Grammar of Names, oxford.

18. <https://www.google.com/search?q=9.+%5Bhttp%3A%2F%2Fregaykurdistan.com%5D&oq=9.+%5Bhttp%3A%2F%2Fregaykurdistan.com%5D&aqs=chrome..69i57.3552j0j9&sourceid=chrome&ie=UTF-8>.